

УДК 368. 01

Шкварець Г. В.,*викладач кафедри фінансів суб'єктів господарювання і страхування Тернопільського національного економічного університету*

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ СТРАХУВАННЯ

У статті розглянуто дискусійні питання визначення сутності страхування. Наводяться два підходи (практичне, теоретичне) для розкриття сутності страхування.

Ключові слова: страхування, страхові компанії, економічні відносини, фонд грошових коштів.

В статье рассмотрены дискуссионные вопросы определения сущности страхования. Приводятся два подхода (практическое, теоретическое) для раскрытия сущности страхования.

Ключевые слова: страхование, страховые компании, экономические отношения, фонд денежных средств.

The article deals with controversial issues of defining the essence of insurance. We give two approaches (practical, theoretical) for the elucidation of insurance.

Keywords: insurance, insurance companies, economic relations, fund of funds.

Постановка проблеми. Страхування є однією із ланок фінансової системи. Це одна із найдавніших категорій суспільних відносин. Початок страхування належить до далекого минулого в історії людства. Об'єктивна необхідність страхування зумовлюється тим, що збитки часто виникають під дією руйнівних чинників, що не контролюються людиною. Мета статті – сформулювати поняття сутності страхування. Розкрити фінансову природу страхових відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Цією проблемою займалася низка закордонних та вітчизняних вчених, роботи яких присвячені проблемам сутності страхових компаній, серед яких М. Клапків, Л. Хоріна, С. Осадець, Я. Шумелда, О. Кнейслер, Т. Говорушко, О. Козьменко, О. Вовчак та інші. Як правило, особлива увага акцентується на практичних питаннях, пов'язаних із економічною сутністю страхових компаній.

Мета і завдання дослідження полягають у систематизації вітчизняних та зарубіжних підходів до визначення сутності страхування та розробленні власного твердження тлумачення цієї категорії.

Виклад основного матеріалу. Страхування – найдавніша категорія суспільних відносин. Виникнувши у період розпаду первісно-общинного ладу, воно поступово стало супутником для сфери суспільного буття. Етимологія слова страхування пов’язується зі словом “страх”. Власники майна відчували страх за його збереження, за можливість знищення або втрати у зв’язку зі стихійним лихом, підпалом, крадіжками та іншими непередбачуваними небезпеками, що супроводжують людське життя.

За природою, суттю і формами прояву страхування належить до складних категорій і явищ. За формою страхування – це рух грошових коштів, який здійснюється під впливом цивільно-правових договірних відносин або обов’язкових відносин під впливом законів, встановлених державою. За сутністю страхування доцільно розглядати як економічну категорію. Різноманітність прояву зовнішності (форми) і внутрішності (суті) страхування приводить до його різних трактувань.

Ризиковий характер життєдіяльності – головна причина хвилювань кожного власника майна і товаровиробника за своє матеріальне благополуччя. У зв’язку з цим виникає необхідність відшкодування матеріальних збитків шляхом солідарного його розподілу між зацікавленими власниками майна. За допомогою страхування власник намагався відшкодувати збитки за свій рахунок, то він мав би створювати матеріальні та грошові резерви, рівні за розмірами вартості майна, яке було пошкоджено.

Сьогодні ні в кого не викликає сумніву той факт, що страхування є самостійною економічною категорією. Страхування має притаманні лише йому специфічні функції і завдання, ознаки і риси, які виокремлюють його серед інших економічних категорій. Економічна сутність страхування полягає у формуванні грошових фондів необхідних для збитків, спричинених настанням шкідливих для здоров’я або матеріального благополуччя подій як фізичним, так і юридичним особам.

Формування і використання грошових фондів у страхуванні – це одна із ознак, яка характерна для економічної категорії фінансів, а тому приписувались характерні для фінансів функції та роль. Таке обмеження сфери дії страхування в теоретичному плані було передумовою для недооцінки страхування на практиці. Разом з тим за своїм змістом та походженням страхування має принципові відмінності від категорії фінансів, а також характерні тільки для нього функції та особливу роль у суспільстві.

Як і фінансові відносини в цілому, страхування зумовлено рухом грошових засобів у процесі розподілу і перерозподілу грошових доходів та нагромаджень усіх суб’єктів виробництва й обміну. Водночас для страхування властиві економічні відносини, змістом яких є перерозподіл доходів та коштів для нагромадження лише з метою відшкодування матеріальних чи інших втрат (здоров’я, працездатності) тощо.

В економічній та страховій літературі значна увага приділена визначенню поняття страхування. При цьому немає одного погляду щодо його

трактування. Погляд учасників дискусій можна об'єднати у два підходи: теоретичний та практичний. За теоретичним підходом вчені-економісти розглядають страхування як економічну категорію. Доцільно зважати на те, що як категорія страхування охоплює економічні відносини, які виникають у сфері приватного (комерційного) страхування, і ті, економічні відносини, які виникають у сфері державного соціального страхування.

У підручнику “Страхова справа” за редакцією Л. І. Рейтмана наводиться таке визначення: “Страхування виступає як сукупність особливих замкнутих перерозподільних відносин між його учасниками з приводу формування за рахунок грошових внесків цільового страхового фонду, призначеного для відшкодування можливого надзвичайного та іншого збитку підприємствам і організаціям або для надання грошової допомоги громадянам” [1]. Такі визначення розкривають фінансову природу страхових відносин.

Страхування як економічна категорія – це система економічних взаємин, пов'язана з процесом формування спеціальних цільових фондів грошових коштів особливими суб'єктами підприємницької діяльності – страховиками, та використанням таких фондів у зв'язку із настанням непередбачуваних подій у суспільстві, які можуть спричинити збитки його членам – страхувальникам [2].

Найбільш повно розкриває сутність страхування колектив авторів підручника “Страхування” за редакцією С. С. Осадця. На їх думку: “страхування – це двосторонні економічні відносини, які полягають у тому, що страхувальник, сплачуючи грошовий внесок, забезпечує собі (чи третій особі) у разі настання події, обумовленої договором або законом, суму виплати з боку страховика, який утримує повний обсяг відповідальності і для її забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, вживає превентивні заходи, спрямовані на зменшення ризику, а при потребі перестраховує частину своєї відповідальності” [3]. У визначеннях чітко зазначені джерела забезпечення страхового захисту та розкрито страхові механізми інвестицій.

Ю. В. Євченко визначає страхування як сукупність фінансово-економічних відносин, завдяки яким перерозподіляється частина національного доходу та сукупного суспільного продукту шляхом особливого методу утворення страхового фонду грошових ресурсів – сплатою грошового внеску страхувальник забезпечує собі чи третій особі в разі настання події, обумовленої договором або законом, суму виплати відшкодування страховиком, який забезпечує утворення, поповнення страхових резервів та у разі необхідності частину ризику перестраховує [4].

Вчені-економісти досліджують страхування і в практичній площині, розглядаючи його:

- як цивільно-правові відносини;
- як специфічну галузь;

- як вид господарської діяльності;
- як інструмент реалізації державної соціальної політики;
- як форма фінансового посередництва;
- як метод управління ризиками

Вітчизняний науковець В. М. Фурман розглядає страхування як складне економіко-правове і соціальне явище. Він стверджує, що страхування – це:

– специфічна галузь як національної економіки, так і світового господарства;

– платна система фінансової компенсації фізичним та юридичним особам у ситуаціях, пов'язаних з економічними збитками, породжуваними об'єктивними чинниками, що будується з урахуванням як ймовірності несприятливої події, так і її можливих наслідків, а також згідно із встановленими кваліфікованими умовами;

– дієвий інструмент реалізації соціальної політики держави, основа системи соціального захисту населення [5].

Відповідно до Закону України "Про страхування" (із змінами і доповненнями): страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів юридичних та фізичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними та юридичними особами страхових платежів (страхових премій, страхових внесків) та доходів від розміщення коштів цих фондів [6].

Однак в одному з підручників зі страхування зазначається, що визначення страхування у вказаному законі переважане правовими аспектами.

У ринковій економіці страхування здійснюється на комерційних засадах (за винятком державного соціального страхування), виступаючи важливим напрямом підприємницької діяльності. Так, страхові компанії шляхом реалізації страхових послуг, з одного боку, забезпечують соціальний ефект у суспільстві – страховий захист добробуту людства, а з іншого – займаються комерційною діяльністю, яка дає прибуток. З цієї позиції страхування розглядається як вид діяльності (бізнесу) [7].

На думку О. В. Хавтур, в період розвитку ринкової економіки страхування найбільш доцільно розглядати як вид господарської діяльності спеціалізованих установ, пов'язаної із формуванням грошових фондів за рахунок сплати страхових внесків (премій, платежів) юридичними і фізичними особами з метою покриття їх майбутньої потреби у захисті інтересів у разі настання страхових випадків та з поповненням цих фондів у процесі ефективного розміщення тимчасово вільних коштів на фінансовому ринку [8].

Страхування як форма фінансового посередництва насамперед створює для всіх учасників рівні права, можливість отримати винагороду, надає впевненості в розвитку бізнесу.

Страхові компанії відіграють значну роль у стимулюванні господар-

ської активності учасників ринкового середовища, яке створює конкурентне середовище, що викликає потужну психологічну мотивацію їх економічної діяльності

У ринкових умовах господарювання розширюється коло ризиків, посилюється їх вплив на підприємництво і життєдіяльність людини. При цьому кошти, мобілізовані у страхових фондах страхових компаній, є вагомим джерелом компенсації можливих фінансових втрат у випадку настання ризикових подій. Відповідно з позиції управління ризиками страхування є методом нейтралізації ризиків у всіх сферах життя та господарської діяльності [9].

Таким чином, результати дослідження стосовно визначень економічної сутності страхування свідчать про їх значну кількість, наявність деяких несуттєвих протиріч у таких визначеннях, про відсутність чіткої систематизації при проведенні визначення.

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що два підходи (теоретичний, практичний) доповнюють один одного і дають можливість розкрити сутність страхування. На нашу думку, сутність страхування полягає в нагромадженні й витрачанні грошових ресурсів для здійснення заходів з попередження, подолання або зменшення негативного впливу ризиків відшкодування, пов'язаних з ними перерозподільних відносин з приводу нагромадження відшкодування збитків та надання матеріальної допомоги громадянам у випадку загибелі або ушкодження матеріальних об'єктів, або втрат у сімейних доходах населення у зв'язку зі втратою здоров'я, працездатності та іншими подіями.

Висновки. Страхування – це сукупність перерозподілених взаємин між учасниками формування для здійснення заходів з попередження подолання страхового захисту за рахунок створення і використання страхового фонду й інших фондів та ресурсів страховика з метою стабілізації економіки, розподілу ризиків, задоволення потреб страхувальників та власників, здійснення підприємницької діяльності, інвестування в економіку країни тимчасово вільних коштів.

Відзначаємо також, що страхування – це спосіб захисту майнових інтересів громадян в умовах ринкової економіки. Кожна людина має знати, як вона може обмежити свій ризик і скільки їй це коштуватиме.

Література:

1. Страхование дело: учебник / под ред. проф. Рейтмана Л. И. – М. : Банковский и биржевой научно-консультационный центр, 1992. – 528 с.
2. Приходько В. С. Методология обліку страхової діяльності та аналіз платоспроможності страховика: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук / В. С. Приходько. – К. : КНЕУ, 2000. – 16 с.
3. Страхування: підручник / керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2002. – 599 с.

4. Євченко Ю. В. Страхування в країнах з ринковою економікою (використання світового досвіду в умовах України): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук / Ю. В. Євченко. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин, 2000. – 21 с.
5. Фурман В. М. Страховий ринок в Україні: проблеми становлення та стратегія розвитку: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук / В. М. Фурман. – К. : Державна установа "Інститут економіки та прогнозування НАНУ", 2006. – 36 с.
6. Про страхування: Закон України від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
7. Фінанси: Підручник / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К. : Знання, 2008. – 611 с.
8. Хавтур О. В. Фінансові потоки страхових компаній в умовах трансформації економіки України: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук / О. В. Хавтур. – Тернопіль: Тернопільська академія народного господарства, 2004. – 25 с.
9. Советский энциклопедический словарь. – М. : Совестская энциклопедия. – 1998.
10. Кнейслер О. В. Теоретична концептуалізація страхування // Світ фінансів. – 2009. №1 (18). – С. 119.